

DOKUMENTUMFAJTÁK

A szakfolyóiratok jövője

A szakfolyóirat több száz éve látja el fontos feladatát az információterjesztésben. Ha azonban vezetőszeretét e téren - egyre nagyobb akadályokat jelentő korlátai ellenére - továbbra is fenn akarja tartani, meg kell felelnie azoknak a követelményeknek, melyeket a korszerű kommunikáció támaszt vele szemben. Érthető tehát, hogy mindazok - szerkesztők, kiadók, tájékoztatási szakemberek, felhasználók - akiknek elsőrendű kötelességük a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodásnak, a folyóiratok fejlődésének elősegítése, mindjobban felfigyelnek az egyre szaporodó problémákra és különböző konferenciákon, szimpóziумokon vitatják azok megoldásának lehetőségeit.

A következőkben két konferenciáról közlünk összefoglaló beszámolót.

Az első az UNESCO által összehívott nemzetközi szimpóziум, amely saját szakterületünk, a dokumentáció és a könyvtárügy szakfolyóiratainak aktuális problémáit tárgyalta.

A második a műszaki és tudományos folyóiratokkal foglalkozott az amerikai Institute of Electrical and Electronics Engineers rendezésében.

I.

Az UNESCO szimpóziума a dokumentációs, könyvtári és levéltári szakfolyóiratok szerkesztői számára 1972. máj.16-18. Párizs

29 ország 55 képviselőjének részvételével tartotta meg az UNESCO a dokumentációs, könyvtári és levéltári folyóiratok szerkesztőinek szimpóziумát, ahol a három napos megbeszélésen négy fő kérdéscsoporthoz vitattak meg.

A folyóiratok tartalmának minőségi kérdéseivel kapcsolatban azt vitatták, szükség van-e már közölt cikkek más folyóiratokban újra való publikálására. Mivel a megfelelő szakirodalommal kevésbé ellátott fejlődő országok képviselői segítségnek tartják ezt a "hasznos redundanciát", azaz a fejlett országok szakirodalmának esetenkénti átvételét, megegyeztek ennek lehetőségében azzal a feltétellel, hogy átvétel vagy fordítás esetén mindenkor jelzik az eredeti forrást is.

A fordítások, párhuzamos közlések helyett néha megoldás lehet

egy-egy jól elkészített referátum is. Ezért szükségesnek látják, hogy a folyóiratok legalább egy idegen nyelven közöljék primer cikkeik referátumát is. Hasznosnak ítélték a tartalomjegyzékek legalább egy idegen nyelven való közlését.

A szabványosítással kapcsolatban ismertették az UNISIST ISDS /International System on Data of Serials - Nemzetközi Folyóiratnyilvántartási Rendszer/, valamint az ISSN /International Standard Serial Number - Nemzetközi Szabványos Folyóiratszámozási Rendszer/ részleteit, valamint az ISO folyóirat címrövidítési munkáját is. Mivel az ISO tevékenysége az érdekeltek körében általában nem eléggé ismert, elhatározták, hogy felkérlik az UNESCO-t olyan gyakorlati nemzetközi szabványalkalmazási útmutató összeállítására, melynek példái megvilágítják a szabványok célját és értelmét is. Gondoskodni kell természetesen az útmutató megfelelő terjesztéséről is.

Zavaró, hogy egyes folyóiratok a közleményeikben szereplő külföldi intézmények nevét csak saját nyelvükre fordítva közlik. Ezzel és a transzliterálással kapcsolatban úgy vélték, leghelyesebb, ha az intézmények nevét mindig közlik eredeti nyelven és fordítását utána, zárójelben adják meg.

A folyóiratok adatainak egységes feltüntetésére irányuló törekvések eddig nem jártak sok eredménnyel. Felkérték a szerkesztőket, hogy alkalmazzák a nemzetközi és a nemzeti folyóiratszabványokat.

A referáló és indexelő szolgáltatásokról is több szó esett, különösen egy spanyol nyelvű nemzetközi referálólap szükségességéről, a kevésbé ismert folyóiratok fokozottabb feldolgozásáról a meglévő referáló és indexelő szolgáltatások által és a szorosabb együttműködésről az angol nyelvű referálólapok között.

A dokumentáció, könyvtárügy és levéltárügy területén mintegy évi 10 - 12 0000 közlemény jelenik meg, ebből kb. 5000 az, amit referálni érdemes. Megtakarítást jelent, ha a referálólapok a folyóiratokban megjelent eredeti szerzői referátumokat közlik, sajnos azonban ezek minősége nem mindig megfelelő. A folyóiratszerkesztők fokozottabb együttműködése talán ezen a problémán is enyhítené.

Bár három nagy angol nyelvű referáló szolgáltatás létezik: /Library and Information Science Abstracts, London; Information Science Abstracts, Washington; Referativnij Zsurnal, Moszkva/ - egy vizsgálat szerint 51 folyóiratot dolgoz fel mindhárom, több száz folyóirat viszont nem szerepel párhuzamosan mindhármukban. Egyesek elegendőnek találták volna csupán egyetlen, de átfogóbb angol nyelvű szolgáltatást, az egyik amerikai résztvevő szerint azonban mindegyikre szükség van, mert mindegyik sajátos célt szolgál.

Javasolták, hogy az UNESCO végezzen statisztikai felmérést az elsődleges irodalomról, készítsen összehasonlító tanulmányt a legfontosabb referáló és indexelő szolgáltatásokról, valamint hívja össze ezeknek a szolgáltatásoknak szerkesztőit és kiadóit. Az UNESCO támogassa tagállamait abban, hogy tárja fel - legalábbis indexek formájában - saját országának szakirodalmát. A legtöbb résztvevő támogatja regionális referáló szolgáltatások gondolatát.

Felvetődött egy munkamegosztáson alapuló nemzetközi referáló vagy indexelő szolgáltatás gondolata is. Az előzetes felmérést az UNESCO-nak kellene elvégezni. Ez az előzetes tanulmány kiterjedhetne az elsődleges szakirodalom nyelvi és terminológiai kérdéseire, alapvető terminológiai egyeztetésre, a nemzetközi referáló és indexelő szolgáltatást elősegítő eszközökre, a nemzeti és regionális referáló szolgáltatások iránti szükségletekre, szabványosítási követelményekre, amelyek a kompatibilitásnak és a gépi feldolgozásnak lényeges előfeltételei.

A folyóiratszerkesztők nemzetközi együttműködése lehet:

1. bilaterális,
2. multilaterális vagy regionális,
3. nemzetközi, vagy
4. az UNESCO közvetlen intézkedéseivel kapcsolatos.

A szimpozionum támogatta a h iranyagok kölcsönös cseréjének gondolatát és azt, hogy a folyóiratok közvetlen kapcsolatát a Nyugat-Európában meghonosodott testvérvárosi intézmények mintájára lehetne kialakítani. Az Európán kívüli folyóiratszerkesztők munkájának segítésére az UNESCO Bulletin for Libraries nyisson rovatot a szerkesztési problémák megvitatására. Kérték az UNESCO-t, segítse elő szerkesztők regionális összejöveteleit, főleg a fejlődő országokban.

- o -

Az UNESCO szimpozionum határozatainak támogatását mind a FID, mind az IFLA, mind az ICA /International Council on Archives/ kilátásba helyezte.

A FID az UNESCO-val kötött szerződés alapján új kiadást készít a dokumentációs és könyvtárügyi folyóiratoknak utoljára 1968-ban megjelent és azóta meglehetősen elavult jegyzékéről. Az új kiadás már a levéltári folyóiratokat is tartalmazni fogja.

Az IFLA 1973. augusztus-szeptember Grenoble-i konferenciáján ke-rekasztal konferenciát szervezett 33 dokumentációs és könyvtári folyóiratszerkesztő részvételével. Itt megerősítették a párizsi szimpozionum ajánlásait, melyek az ujonnan létesítendő referáló- vagy index-szolgáltatások támogatására a kevésbé ismert nyelven megjelenő cikkek idegen nyelvű összefoglalójára és számos más fontos intézkedésre vonatkoztak. Elfogadták a javaslatot a nagy hagyományos folyóiratok és az ujonnan létrejött vagy kis példányszámu folyóiratok közötti kapcsolat létesítéséről. Javasolták a szerkesztők rendszeres évi találkozójának megszervezését. Végül pedig javasolták, hogy az IFLA vizsgálja felül egy a folyóiratszerkesztésre vonatkozó információs központ /Clearinghouse/ felállításának szükségességét és lehetőségét.

II.

Konferencia a műszaki és tudományos folyóiratok jövőjéről
1973. május

Az Institute of Electrical and Electronics Engineers /IEEE - Vilamos és Elektronikus Mérnökök Egyesülete/ - mely egyébként is olyanra szíven viseli a szakmai kommunikáció ügyét, hogy negyedéves folyóiratot is szentel neki - konferenciát rendezett a tudományos és műszaki folyóiratok jövőjének megvitatására. A konferencia egyúttal azt a célt is szolgálta, hogy egyfelől a szerkesztőket és a kiadókat, másfelől a szerkesztőket, kiadókat és a felhasználókat, könyvtárosokat közelebb hozza egymáshoz.

Egységes vezérfonalat találni a konferencián elhangzottakra nehéz. Abban általában megegyeztek a hozzászólók, hogy a jelenlegi tudományos kommunikációs rendszer változásának be kell következnie, de ennek szükségességét különböző okokra vezették vissza. Az egyre növekvő költségek mindjobban megnehezítik mindannak publikálását, amit publikálni kell; ugyanakkor a közlemények hatalmas tömege annak eldöntését nehezíti meg, hogy mi is az, amit publikálni érdemes.

Tulságosan sok eredeti ötlet nem merült fel, ebből azonban nem lehet arra következtetni, hogy nem lesznek változások, de inkább evolúciós mint revolúciós változásokra kell számítani.

A konferencia a problémákat négy szekcióban vitatta meg.

1. Szerkesztés, irányítás

A szerkesztéssel kapcsolatban kiemelték, hogy a legnehezebb feladat a felülbírálat, annak eldöntése, hogy egy kézirat megjelenjék-e vagy sem. Erre több gondot kell a jövőben fordítani, egyszersmind a szerkesztőnek álljon módjában a közlemények lerövidítése, a párhuzamosságok kiküszöbölése. A szerkesztő abban a nehéz helyzetben van, hogy a szerzők és az olvasók két ellentétes táborát kell egyaránt szolgálnia. Ezt a feladatot csak erős kézzel és megfelelő szerkesztői garda segítségével oldhatja meg. Az olvasók szolgálatában a szerkesztő elsőrendű kötelessége vigyázni a szerző által nyújtott információk érthetőségére. Ennek érdekében szorosan együtt kell működnie a szerzőkkel, ezt azonban inkább csak a kisebb lapok tehetik meg a kelő mértékben, nagy folyóiratoknál erre nemigen van mód.

Bár a szakfolyóiratok száma még mindig rohamosan nő, jelenlegi formájában hanyatlása már megkezdődött. Szembe kell nézni egy közeledő selejtezési folyamattal, amelyet csak az a lap fog túlélni, amely valóban az olvasók érdekeit szolgálja. Ide tartozik a minőség fokozottabb ellenőrzése, de egyúttal az egységes nemzetközi feltárás és keresés problémájának megoldása is, pl. az UNISIST segítségével. Nehezíti a szakfolyóiratok helyzetét, hogy viszonylag kis példányszámban /gyakran 5000 alatt/ jelennek meg, előfizetési árak viszont aránylag magasak.

Az első szekció beszámolóinak összegezéséeként leszögezhetjük, hogy a tudományos és műszaki folyóiratnak, mint kommunikációs eszköznek fennmaradása attól függ, mennyire képesek a szerkesztők és kiadók releváns információt megfelelő formában nyújtani az olvasóknak. Amennyiben tehát ki tudják elégíteni a felhasználó igényeit, nincs nagyobb baj - jelenleg azonban nemigen ismerik ennek módját, a helyzet pedig egyre csak romlik.

2. Gazdasági és előállítási kérdések

A jóváhagyott kézirat többféle formában is napvilágot láthat: mikrofilmen, különlenyomatként vagy folyóiratban. 1980 folyóirata ezek közül bármelyik formát mutathatja, vagy akár valamennyit is egyszerre. A teljes folyóiratnak kivonatokkal, különlenyomatokkal, mikrofilmlapokkal való helyettesítése nem új gondolat.

A konferencián legtöbb szó azonban a nyomtatásról esett, mely mintegy 50%-át viszi el a kiadásra fordított költségeknek. Nemcsak a költségek 20-30%-a takarítható meg, hanem az átfutási idő is nagymértékben csökkenthető, ha a nyomdai előállításról áttérnek az írógép használatára, mint ahogy azt már több nagyobb folyóirat is megtette. A különleges, erre a célra kialakított IBM Executive villanyírógép segítségével minden tipográfiai probléma könnyűszerrel megoldható. Ennek a megoldásnak további, el nem hanyagolható előnye, hogy a kéziratokat nem kell kiadni a házból, a lap előállítása - xerox eljárással - a szerkesztéssel egy fedél alatt történhet. Az AIP /American Institute of Physics - Amerikai Fizikai Intézet/ kiadványainak egy csekély hányadánál még az is előfordul, hogy maguk a szerzők küldik be a megadott előírásoknak megfelelő, fotoérzett formában kézírataikat.

A jövőben a számítógépre is nagyobb szerep vár részben a szedés, részben pedig az információkeresés gépesítésénél. Nem szerepelt azonban eddig még a primer információk terjesztésénél. Egy, a kisebb kiadói tevékenység ellátására egyesült szerkesztőségi feldolgozó központ az egyes szerkesztőségek önálló munkája mellett felhasználhatná a számítógépet a programozható feladatok ellátására. A gép végső outputja fényszedésre alkalmas, mágnesszalag lehetne. A megvalósítható megoldás számos előnnyel járna. Némileg megközelíti ezt az elképzelést az AIP módszere, mellél primer és szekunder kiadványainak közös elemeit /bibliográfiai adatok, referátumok, hivatkozások stb./ egyetlen menetben, egyszer állítja elő.

Összegezve a mondottakat megállapították, hogy a jövőben a folyóirat inkább a folyamatos tájékoztatásra fog szolgálni, mint információkeresésre. Az a megoldás azonban, mely szerint a folyóirat csak rövid kivonatot közölne és a teljes anyagot mikrofilmen bocsátaná az igénylő rendelkezésére, a költségeket áthárítaná a felhasználóra.

3. Lehetőségek, változatok

Az első felszólaló óva intett a folyóiratnak, mint évszázadok fáradtságával kipített kommunikációs rendszerének elsorvasztásától,

mert a szakember íróasztalára kerülő primer folyóirat egyelőre semmi mással nem pótolható. Az AIAA /American Institute of Aeronautics and Astronautics - Amerikai Légi és Űrhajózási Intézet/ több kísérletet is végzett. Szelektív dokumentum szolgáltatása /SDD - selective dissemination of documents/, azaz válogatott különlenyomatok, folyóirat-részek megküldése anyagi fedezet és kellő érdeklődés hiányában 1972-ben megszűnt. A szinopszis - lényegében nem más, mint az eredeti cikknek átlag mintegy kétoldalas, 1200 szavas, 3 ábrát tartalmazó tömörítvénye - először 1970-ben jelent meg az AIAA Journal-ban. A kezdeményezés hatása a szerzőkre igen vegyes volt. Jelenleg a cikkeknek mintegy 25%-át ebben a formában teszik közzé, de az olvasók nem látnák szívesen, ha ezt a formát valamennyi cikknél alkalmaznák. Az AIAA kísérlete a mikroformával heves ellenállásba ütközött. Ugyanakkor más intézménynél a teljes folyóiratok helyett egyes cikkek különlenyomatként való megküldése sikerrel járt. Ennek azonban valószínűleg az az oka, hogy ott az olvasók főleg a termelésben foglalkoztatott műszaki szakemberek, nem pedig kutatók voltak.

A mikrofilmlapok alkalmazását a felhasználók szemszögéből is meg kell vizsgálni. Feldolgozásuk, tárolásuk a könyvtáraknak is problémát okoz, itt akkor már szívesebben veszik a kazettás filmtekercset, amit kötetként kezelhetnek.

Felmerült a kutatási jelentések kérdése is. Ezek az utóbbi időben mind jelentősebbé váltak, egyesek szerint a folyóiratok rovására. Ugyanakkor nem egyszer tartalmi és formai szempontból is alulmaradnak a gondos szerkesztésnek alávetett folyóiratokkal szemben.

4. A folyóiratok társadalmi funkciója

A Science Citation Index mintegy 10 év alatt több mint 3 millió cikk 36 millió hivatkozását dolgozta fel. Ezek elemzésénél az ISI /Institute for Scientific Information - Tudományos Tájékoztatási Intézet/ azt a következtetést vonta le, hogy viszonylag kevés folyóiraatra van szükség a tudomány egész területének áttekintésére. Ennek felismerése segítheti a szerzőket, olvasókat és könyvtárosokat annak eldöntésében, hogy mit olvasnak és mi az, amit olvasni, illetve tárolni érdemes.

A folyóiratnak sok jól ismert szerepe mellett kevesen gondolnak arra, hogy mércéül is szolgálhat a vezetőknek, amikor azt vizsgálják, ki mit csinál és azt hogyan csinálja. Ez nem azonos a publikálásnak presztizs-mérő szerepével. Az írást a munka szerves részévé kellene tenni és nem csupán valamilyen periférikus tevékenységnek tekinteni. A folyóirat minőségi követelménye - tiszta, világos gondolatok, logikus okfejtés, gondos rendszerezés - egyrészt tükrözi a szerző gondolatait és munkáját, másrészt vissza is hat rá. Ha megállta a próbát a lektorok, szerkesztők és olvasók szigorúan bíráló szeme előtt, ez a vezetőség számára is mérvadó lehet. Ha azonban egy munkáról nincs mit írni, a vezetőség vizsgálja felül magát a munkát is, hogy nem az tartalmatlan és értelmetlen-e.

Emellett azonban a "publikálj vagy pusztulj" presztizs kérdése még mindig tulságosan előtérben áll és ez egyik oka a publikációk ha-

talmas mennyiségének. Ezen segíthet a korábban már megoldásként említett tömörített közlési mód.

Meg kellene oldani a szerkesztők jobb együttműködését; cseréljék ki tapasztalataikat a beküldött cikkekkel kapcsolatban és segítsenek abban, hogy egyes cikkek olyan lapokban jelenjenek meg, melyek tárgyaknak, szintjüknek jobban megfelelnek.

Szóba került a folyóiratokban publikált cikkek hosszú átfutási ideje is. Ez elsősorban az orvosi szaklapoknál annyira káros, hogy amennyiben a probléma nem oldható meg, inkább más csatornákat kell keresni az új információk közlésére.

A tudományos folyóiratoknak a jövőben új és jobb szerkesztési és előállítási módszerekre, technológiákra lesz szükségük. Felül kell vizsgálni a folyóiratok jelenlegi szerepét a kommunikációs folyamatban is. Fel kell figyelni arra a jelenségre, hogy a folyóiratok ijesztő mérvű tulburjázása nagymértékben hozzájárult az információrobbanáshoz és semmi jel nem mutat arra, hogy ez a folyamat megállna.

Csaknem minden beszámoló elején vagy végén elhangzott két gondolat:

1. a szerkesztők szerepe a folyóiratok jövőjének kialakulásában;
2. a folyóiratok céljának és szerepének figyelembevétele jövőjük kialakításánál.

A végső következtetés, hogy a tudományos kommunikáció egész működése sokkal fontosabb és sokkal kevésbé magától értetődő, mint ahogy azt általában képzelik. Meg kell vizsgálni, melyek azok a tényezők, amelyek meghatározzák a mai szakfolyóiratot és milyen vonások határozzák majd meg a jövőben. Tanulmányozni kell az embernek a folyóirattal kapcsolatos magatartását is. Ehhez felhasználhatók a szociológia vagy a kommunikációs szakember módszerei, de az elemzés objektívebb eszközzel, a számítógép segítségével is elvégezhető.

A konferencia következő lépéseként tehát meg kell állapítani azokat a módszereket, amelyekkel a jövő meghatározó tényezőit vizsgáljuk, mert a folyóirat jövőjével kapcsolatos kérdéseket továbbra is napirenden kell tartani.

IRODALOM

- /1/ UNESCO Symposium of Editors of Documentation, Library and Archives Journals. Paris, 23. August 1972. COM-72/CONF.11/6.
- /2/ Bibliography, Documentation, Terminology, 14.k. 1.sz. 1974.jan. p.32-33.
- /3/ IEEE Transactions on Professional Communication, PC-16 k. 3.sz. 1973.szept. p.49-182.